

Я.В. Таравська

*Київський національний лінгвістичний
університет*

«ТУРЕЦЬКИЙ НАПРЯМ» У ДІЯЛЬНОСТІ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Військове зіткнення держав Почв'їрного союзу з Антантою, до складу якої входила й Росія, витворило для України цілком нові політичні можливості для активізації боротьби за відновлення української державності, даючи можливість повернути до цих питань увагу широких кіл європейської громадськості та тісно пов'язати їх з міжнародною політикою. Початок Першої світової війни привів до значного поживлення діяльності українських політичних емігрантів з Наддніпрянщини, значна кількість яких у цей час перебувала у Галичині. Кінцева поразка Російської імперії, на думку українських діячів різного політичного спрямування, давала реальний шанс для національного самовизначення України та повної її самореалізації. Наслідком цих сподівань стало створення 4 серпня 1914 р. у Львові „Союзу визволення України” (СВУ), який визначив своїм головним завданням здобуття Україною незалежності¹. Це положення було конкретизоване у програмі діяльності СВУ під назвою „Наша платформа”. Констатували, що „об'єктивна історична конечність вимагає, аби між Західною Європою і Московщиною повстала самостійна українська держава”, Союз узяв на себе „репрезентацію [...] національно-політичних і соціально-економічних інтересів українського народу в Росії”, пов'язавши „реалізацію своїх національно-політичних і економічних стремлень [...] з розбиттям Росії у війні”².

Президія СВУ в складі А.Жука, М.Меленевського, В.Дорошенка і О.Скорописа-Йолтуховського, ясно і недвозначно задекларували мету майбутньої діяльності організації, вже восени 1914 р. вдалася до налагодження контактів з провідними політиками союдної Центральної держави Османської імперії з метою їх залучення до підтримки ідеї утворення незалежної української держави. За сприяння урядів Німеччини та Австро-Угорщини у Константинополі була створена постійна місія (делегатура) СВУ, до складу якої увійшло дев'ять членів та співробітників Союзу³. Одним з перших кроків її діяльності стало розповсюдження серед турецької громадськості 200 примірників спеціальної відозви СВУ до турецького народу, в якій висловлювалося сподівання, що „нова незалежна українська держава буде в сталім союзі з Оттоманською імперією”⁴. Разом з тим текст відозви (або матеріали про неї) були опубліковані кількома турецькими, німецькими та австрійськими часописами, що сприяло ознайомленню широких кіл європейської громадськості з проблемами та перспективами українського національного руху в Російській імперії⁵.

Але найзначнішим політичним здобутком СВУ в Туреччині слід уважати проголошення офіційних заяв турецькими державними діячами про позитивне ставлення Константинополя до ідеї незалежності України. Це сталося після офіційної зустрічі керівника константинопольської місії СВУ М.Меленевського з міністром внутрішніх справ Талаат-беєм – одним з трьох керівників Туреччини на той час. Повідомлення

¹ Див.: Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). – К., 1999. – С.20–21.

² Вістник Союзу Визволення України. – Відень, 1914. – 5 жовтня. – Ч.1. – С.1–2.

³ Несук М., Ігнатенко Г. Перша світова війна і встановлення українсько-турецьких відносин // Перша світова війна і слов'янські народи. Матеріали міжнародної наукової конференції 14–15 травня 1998 р. – К., 1998. – С.114.

⁴ Вістник Союзу Визволення України. – Відень, 1914. – 27 жовтня. – Ч.2. – С.9.

⁵ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Л., 2000. – С.101.

про цю зустріч було вперше опубліковане 24 листопада 1914 р. на шпальтах франкомовної газети младотурків „Жен Тюрк”. У ній, зокрема, зазначалося, що Талаат-бей, від імені уряду Високої Порти, визнав (так само, як і уряди Німеччини та Австро-Угорщини) „необхідність визволення України з-під російського панування” і що після розгрому Росії Оттоманський уряд буде готовий „допомогти українському народу створити незалежну державу”. Декларація Талаат-бея стала першим у міжнародних відносинах документом, в якому за українським народом визнавалося право створення власної держави. Завдяки тому, що вона була опублікована багатьма турецькими газетами, ця заява здобула широкий міжнародний резонанс та стала відома і підросійським українцям⁶.

Проголошення згадуваної декларації опосередковано причинилася до того, що восени 1914 р. австрійське військово командування, спільно з делегатурою СВУ в Константинополі та т.зв. Турецько-німецьким комітетом, почало розробляти плани дестабілізації запілля російської армії шляхом організації повстанського руху серед гірських племен на Кавказі. Представникові СВУ в Константинополі Меленевському вдалося переконати членів цього комітету, що для здійснення цієї мети можна використати й Україну, зокрема українське населення Кубані. Ця акція, яку планувалося поширити і на район Одеси, повинна була проходити за участю турецької армії. На початку листопада 1914 р. відбулася спільна нарада представників СВУ з довіреними особами військового міністра Туреччини Енвер-паші щодо можливості проведення турецько-української воєнної акції, під час якої сторони дійшли згоди про необхідність підтримки дій українського відділу (після його висадки на російському узбережжі Чорного моря) турецькою армією⁷.

З огляду на цю домовленість Союз вирішив звернутися до австрійського уряду з проханням уможливити висилку експедиційного корпусу з 500 українців – 400 австрійсько-українських легіонерів і 100 „російських українців” – які мали б бути вибрані з полонених. Проте ці плани так і не були здійснені, бо дещо пізніше турецька сторона, висловивши свою готовність надати транспортні засоби для перевезення та десантування на російському узбережжі Чорного моря українського відділу, запропонувала йому „самостійно, без турецької підтримки [...] підняти повстання на Північному Кавказі”, причому далі, „десантувавшись у російському тилу, експедиція повинна буде діяти на свій страх і ризик”⁸. Крім того, існували й значні труднощі з формуванням українського відділу – на 1 грудня 1914 р. СВУ подав прізвища лише трьох добровольців з числа полонених російської армії з табору Фрайштадт, які погодилися увійти до його складу.

Відтак планована воєнна операція (т.зв. „константинопольська акція”) не могла бути реалізована ані в 1915 р., ані тим більш у 1916 р., коли російська армія провела дві успішні для себе кампанії – Ерзерумську та Трапезундську, перенісши бойові дії на терени Османської імперії. Проте вже сам факт готовності уряду Туреччини допомогти українському народові у становленні його державності став своєрідною віхою, бо декларація Талаат-бея була фактично першою в новітній історії України офіційною заявою урядовця найвищого рівня, що мала далекосяжні наслідки. У лютому 1918 р. Туреччина (в числі інших держав Почвірного союзу) визнала незалежність Української Народної Республіки, в такий спосіб довівши, що заява турецького міністра мала під собою тривалу перспективу.

⁶ Несук М., Ігнатенко Г. Знач. стаття. – С.115.

⁷ Срібняк І. Полонені вояки-українці царської армії в Німеччині та Австро-Угорщині в часі Першої світової війни й формування українських військових частин. – Дис. д-ра філософії УВУ. – Мюнхен, 1996. – С.53–54.

⁸ Роздольський Р. До історії "Союзу Визволення України" // Український самостійник. – Мюнхен, 1969. – Ч.1(137). – С.40; Ч.2(138). – С.30–31.